

PAPER DETAILS

TITLE: Klasik Azerbaycan Edebiyatında Yusuf'un Hikâyesi: Dinî ve Edebî Paralellikler

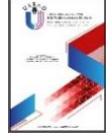
AUTHORS: Ülker MEMMEDOVA

PAGES: 377-395

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3214091>

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 5, Year 5, Sayı 12, Issue
12, Ağustos 2023, August 2023
e issn: 2687-2641

KLASİK AZERBAIJANI EDEBİYATINDA YUSUF'UN HİKÂYESİ: DİNÎ VE EDEBÎ PARALELLİKLER

THE STORY OF JOSEPH IN CLASSICAL AZERBAIJANI LITERATURE:
RELIGIOUS AND LITERARY PARALLELS

Ülker MEMMEDOVA

Prof. Dr., Azerbaycan Edebiyatı, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nizami
Gencevi Onuruna Edebiyat Enstitüsü,
Bakü/Azerbaycan.

Prof. Dr. Azerbaijani Literature, Institute of Literature Named After Nizami
Ganjavi of Azerbaijan National Academy of Sciences.
Baku/Azerbaijan.

u.z.m-9-9@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-8998-4904

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbadd.1315550

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 16.06.2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 12.08.2023

Yayın Tarihi / Date Published: 20.08.2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ağustos / August

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Memmedova, Ü. (2023). Klasik
Azerbaycan Edebiyatında Yusuf'un Hikâyesi: Dinî ve Edebî Paralellikler. *USBAD
Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 5(12), 377-395.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbadd>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Dinî hikâyeler, Orta Çağ Doğu edebiyatında yaygın mevzulardandır. Klasik Azerbaycan edebiyatına bakıldığında özel ilgi uyandıran konulardan biri de Yakup Peygamber'in oğlu Yusuf'un hikâyesidir. Makalede Yusuf'un hikâyesi kutsal kitaplara ve edebi örneklerle dayanarak mukayese edilmiştir. Burada Yusuf'un nitelikleriyle diğer kardeşlerden farklı olması, bu yüzden kardeşlerinde kıskançlık uyandırması, haset sebebinden onun kuyuya atılması ve tüccarlara köle olarak satılması, Yusuf'un sahibinin ilgisini kazanması ve sahibinin karısının kötü davranışı, Yusuf'un hapse atılması, onun rüya tabiri yeteneği ve hükümdarın rüyasını doğru tabir ettiği için hapisden çıkması, sarayda yüksek mevki kazanması, evlat acısı yüzünden Yakup'un gözlerinin kör olması gibi konular işlenmiştir. Makalede bu konu kutsal kitaplar ve edebi örneklerle paralel olarak incelenmiştir. Yusuf'un hikâyesi, Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'den örnekler ve klasik Azerbaycan edebiyatının önde gelen temsilcileri olan Katran Tebrizi'nin (1012-1091), Aynalkudat Miyaneci'nin (1099-1131), Nizami Gencevi'nin (1141-1209), Hakani Şirvani'nin (1126-1199), Evhedi Maragai'nin (1274-1338) ve İmadeddin Nesimi'nin (1369-1417) eserleriyle karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada amaç, Orta Çağ Azerbaycan edebiyatında Yusuf Peygamber'in hayat hikâyesi üzerinden dinî ve edebî bir paralellik kurmaktır.

Anahtar Kelimeler: Yusuf'un hikâyesi, dinî kıssalar, Azerbaycan edebiyatı, Kuran-ı Kerim, Tevrat

Abstract: Religious stories are common themes in medieval oriental literature. When we look at the classical Azerbaijani literature, one of the subjects that arouses special interest is the story of Joseph, the son of the prophet Jacob. In the article, the story of Joseph is compared based on the Holy Books and literary examples. Here, Joseph's distinguished by superiority from other brothers, so he arouses jealousy in his brothers, he is thrown into a well due to envy and sold as a slave to merchants, Joseph gains the attention of the owner and Züleyha's craftiness, Joseph's prison, his dream interpretation, his ability to get out of prison for correctly interpreting the dream of the lord, his gaining a high position in the palace, the fact that Jacob's blinding due to the his son's lack and similar issues were reflected. In the article, this subject has been examined in parallel with the holy books and literary examples. The story of Joseph is compared with examples from Torah and the Qur'an, with the works of Qatran Tabrizi (1012-1091), Ayn al-Quzat Miyaneji (1099-1131), Nizami Ganjavi (1141-1209), Khaqani Shirvani (1126-1199), Awhadi Maraghai (1274-1338) and Imadaddin Nasimi (1369-1417), who are the leading representatives of classical Azerbaijani literature. The purpose of this comparison in the article is to establish a religious and literary parallelism over the life story of Prophet Joseph in Holy Books and medieval Azerbaijani literature.

Key Words: The Story of Joseph, Religious Stories, Azerbaijani Literature, Quran, Torah

GİRİŞ

Klasik Azerbaycan edebiyatında şair ve yazarların imge ve sembol olarak değerlendirdiği birtakım kelimeler, kutsal isimler ve mekanlar vardır. Bunlardan biri de kutsal kitaplarda sabrı, cömertliği, adaleti, imanı ve dış görünüşüyle insanlara örnek gösterilen Yakup Peygamber'in oğlu Yusuf'un hikâyesidir. Dinî hikâyelere genellikle Orta Çağ edebiyatında sıklıkla rastlanır. Edebiyatta dinî mevzuda hikâyeler, onun etkisini ve çeşitliliğini artıran faktörlerdendir.

Yusuf'un ergen çağlarından akıllı, zekası, güzelliği nedeniyle seçilmesi, kıskanç kardeşleri tarafından kuyuya atılması ve sonrasında başına gelenler

edebiyatımıza geniş ölçüde yansıyan konulardandır. Klasik Azerbaycan edebiyatına bakacak olursak XV. yüzyılda ana dilimizde yazılan epik şiirimize dair "Yusuf ve Züleyha" isimli üç mesnevi günümüze ulaşmıştır. Bunlardan biri Ahmedî Tebrizî'ye, diğer ikisi ise isimleri edebiyat tarihimize sadece "Yusuf ve Züleyha" mesnevileriyle tanınan Şemsi (Şems) ve Hatai Tebrizî'ye aittir (Mirzəyev, 2020: 435).

1. Yakup Peygamber'in Oğlu Yusuf

Klasik edebiyatta çevrenin kışkırdığı, ahlaki yüksek, imanlı, dış görünüşü güzel, Allah'a ibadet eden, hoşgörülü, adaletli ve buna benzer olumlu niteliklere sahip kişiler Yusuf'a benzetilir.

Yusuf Peygamber'in hayatı ile ilgili hikâyenin temel kaynağı kutsal kitaplardır. Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de Yakup Peygamber ve Yusuf Peygamber'in soyu, hayatı ile ilgili hikâyelere rastlanır. Kutsal kitaplarda Yakup Peygamber'in on iki oğlu ve bir kızı olduğu gösterilir. Oğulları Reuven, Şimon, Levi, Yehuda, İssakar, Zevulun ve kızları Dina'nın annesi Lea, Yusuf ve Benyamin'in annesi Rahel, Dan ve Naftali'nin annesi Rahel'in cariyesi Bila, Gad ve Aşer'in annesi Lea'nın cariyesi Zilpa'dır.

Yusuf ve Benyamin Yakup Peygamber'e ihtiyar çağında Tanrı'nın verdiği evlat nimetiydi. Bu nedenle bu iki oğluna diğer çocuklarından daha çok ilgi gösterirdi. Hz. Yakup'un Yusuf'a diğer çocuklarından farklı yaklaşımı, ona hediyeler alması kardeşlerini kışkırtırdı. Kardeşler arasındaki bu ilişki kutsal kitaplarda da açıkça gösterilmektedir. Tevrat'ta şöyle belirtilmektedir: "Yusuf'un kardeşleri babalarının onu kendilerinden çok sevdiğini görünce, ondan nefret ettiler. Yusuf'a tatlı söz söylemez oldular" (Yaradılış kitabı, 37/4).

Babalarının anneleri Rahel olan kardeşlerine gösterdiği özel ilgi ve ayırım, kardeşler arasında Yusuf'a karşı büyük bir nefretin doğmasına neden oldu. Bu hususta Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır: "Kardeşleri dediler ki: "Biz güçlü bir topluluk olduğumuz halde, Yusuf ve kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Doğrusu babamız açık bir yanılğı içindedir" (Kur'an-ı Kerim, 12/8).

2. Yusuf'un uykusu

Yusuf'un yüksek nitelikleri ve seçkinliği her iki dinî kitaba yansımıştır. O birçok üstünlükleriyle kardeşlerinden farklı idi. Dinî hikâyelerde Yusuf'un kendi geleceğini rüyasında gördüğü anlatılır. Bu rüya Yusuf'un ileride terfi edeceğini haber verse de kardeşlerinin kıskançlığını arttıran ve onu zor duruma düşüren sebeplerden biri hâline gelir. Tevrat'ta anlatılır: "Yusuf, "Lütfen gördüğüm düşü dinleyin!" dedi. "Tarlada demet bağlıyorduk. Ansızın benim demetim kalkıp dikildi. Sizinkilerse, çevresine toplanıp önünde eğildiler". Kardeşleri, "Başımıza kral mı olacaksın? Bizi sen mi yöneteceksin?" dediler. Düşlerinden, söylediklerinden ötürü ondan büsbütün nefret ettiler. Yusuf bir düş daha görüp kardeşlerine anlattı. "Dinleyin, bir düş daha gördüm" dedi, "Güneş, ay ve on bir yıldız önümde eğildiler". Yusuf babasıyla kardeşlerine bu düşü anlatınca, babası onu azarladı: "Ne biçim düş bu?" dedi, "Ben, annen, kardeşlerin gelip önünde

yere mi eğileceğiz yani?" Kardeşleri Yusuf'u kıskanıyordu, ama bu olay babasının aklına takıldı" (Yaradılış kitabı, 37/6-11).

Yusuf'un bu rüyası, gelecekte merhametli bir hükümdar olacağına işaret ediyordu. Onun bu rüyası hakkında Kur'an-ı Kerim'de şöyle bildirilir: "Hani Yusuf, babasına "Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı" demişti. Babası, şöyle dedi: "Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa, sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır". "İşte Rabbin seni böylece seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Yakup soyuna da tamamlayacaktır. Şüphesiz Rabbin hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir". Andolsun, Yusuf ve kardeşlerinde (hakikati arayıp) soranlar için ibretler vardır" (Kur'an-ı Kerim, 12: 4-7).

Klasik Azərbaycan edebiyatında Yusuf'un hayatındaki önemli anları anlatan ve o ibret verici olaylara işaret eden örnekler vardır. Nizami Gencevi (1141-1209) "Hüsrev ve Şirin" eserinde Yusuf'un rüyada geleceği görebilmesi, olağanüstü yeteneği hakkında şunları yazmıştır:

Nefesin sübh olsa da, tesir ede bilmez,
Yüz Yusuf uykusunu ezbere bilsen de
("Xosrov və Şirin", 1981: 265)

Sayfa | 379

Şair, bu mısralarda Yusuf'un rüyasını, gelecekte haber vermek için bir benzetme olarak kullanmıştır.

3. Kardeşlerinin Yusuf'u Kıskanması ve Onu Kuyuya Atması

Kıskançlık, kim olduklarına bakmayarak insanlar arasında en yaygın duygulardan biridir. İnsanların fazilet karşısındaki çaresizliklerinden doğan bu duygu her zaman toplumun belası olarak görülmüştür. Bunun en bariz örneğine kutsal kitaplarda rastlanır.

Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de Yusuf'un babası tarafından sevildiğini ve faziletlerini gören kardeşlerinin, onu kıskandıkları ve ondan nefret ettikleri kayıtlıdır. Yusuf'un rüyası onun üstünlüğünü bir kez daha göstermiştir. Sonunda kardeşler Yusuf'u yok etmeye karar verdiler. Yusuf'u hayvan otlatmaya giderken yanlarına almak için babalarından izin istediler. Yakup izin vermek istemese de sonunda oğullarının ısrarlarına razı oldu. Kardeşleri kötü niyetlerini orada gerçekleştirmek istediler. Tevrat'ta bu durum şöyle anlatılır: "Birbirlerine, "İşte düş hastası geliyor" dediler. "Hadi onu öldürüp kuyulardan birine atalım. Yabanıl bir hayvan yedi deriz. Bakalım o zaman düşleri ne olacak!" Ruben bunu duyunca Yusuf'u kurtarmaya çalıştı: "Canına kıymayın" dedi, "Kan dökmeyin. Onu şu ıssız yerdeki kuyuya atın, ama kendisine dokunmayın". Amacı Yusuf'u kurtarıp babasına geri götürmektir. Yusuf yanlarına varınca, kardeşleri sırtındaki renkli uzun giysiyi çekip çıkardılar ve onu susuz, boş bir kuyuya attılar" (Yaradılış kitabı, 37/19-24).

Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılma hikâyesi Kur'an-ı Kerim'de de geçmektedir: ""Yusuf'u öldürün veya onu bir yere atın ki babanız sadece size yönelsin. Ondan sonra (tövbe edip) salih kimseler olursunuz". Onlardan bir sözcü, "Yusuf'u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın ki geçen kervanlardan biri onu bulup alsın. Eğer yaparsanız böyle yapın" dedi" (Kur'an-ı Kerim, 12/9-10).

Tevrat'ta babalarının Yusuf'a olan sevgisini kıskanan kardeşlerin, onu öldürmek yerine köle olarak satmak ve bu şekilde cezalandırmak istedikleri anlatılır: "Yemek yemek için oturduklarında, Gilat yönünden bir İsmaili kervanının geldiğini gördüler. Develeri kitre, pelesenk, laden yüklüydü. Mısır'a gidiyorlardı. Yahuda, kardeşlerine, "Kardeşimizi öldürür, suçumuzu gizlersek ne kazanırız?" dedi. "Gelin onu İsmaililer'e satalım. Böylece canına dokunmamış oluruz. Çünkü o kardeşimizdir, aynı kanı taşıyoruz". Kardeşleri kabul etti. Midyanlı tüccarlar oradan geçerken, kardeşleri Yusuf'u kuyudan çekip çıkardılar, yirmi gümüşe İsmaililer'e sattılar. İsmaililer Yusuf'u Mısır'a götürdüler. Kuyuya geri dönen Ruben Yusuf'u orada göremeyince üzüntüden giysilerini yırttı. Kardeşlerinin yanına gidip, "Çocuk orada yok" dedi, "Neyapacağım şimdi ben?" Bunun üzerine bir teke keserek Yusuf'un renkli uzun giysisini kanına buladılar. Giysiyi babalarına götürerek, "Bunu bulduk" dediler, "Bak, bakalım, oğlunun mu, değil mi?" Yakup giysiyi tanıdı, "Evet, bu oğlumun giysisi" dedi, "Onu yabanıl bir hayvan yemiş olmalı. Yusuf'u parçalamış olsa gerek". Yakup üzüntüden giysilerini yırttı, beline çul sardı, oğlu için uzun süre yas tuttu. Bütün oğulları, kızları onu avutmaya çalıştılsa da o avunmak istemedi. "Oğlumun yanına, ölüler diyarına yas tutarak gideceğim" diyerek oğlu için ağlamaya devam etti. Bu arada Midyanlılar da Yusuf'u Mısır'da firavunun bir görevlisine, muhafız birliği komutanı Potifar'a sattılar (Yaradılış kitabı, 37/25-36). Kardeşlerin asıl amacının satış yaparak kâr elde etmek değil, babalarına ve Yusuf'a eziyet edip cezalandırmak olduğu da bu hikâyeden anlaşılmaktadır.

Tevrat'a yansıyan bu hikâye, Kur'an-ı Kerim'de de geçmektedir: "(Yusuf'u kuyuya bırakıp) akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler. "Ey babamız! Biz yarışa girmiştik. Yusuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. (Bir de ne görelim) onu kurt yemiş. Her ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın" dediler. Yusuf ile Bünyamin bir anadan, diğer kardeşler ise başka anadan idiler. Bir de üzerine, sahte bir kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler. Yakup dedi ki: "Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah'tır". Bir kervan gelmiş, sucularını suya göndermişlerdi. Sucu kovasını kuyuya salınca, "Müjde! Müjde! İşte bir oğlan!" dedi. Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar. Oysa Allah, onların yaptıklarını biliyordu. Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona değer vermiyorlardı" (Kur'an-ı Kerim, 12/16-20).

Yusuf'un kuyuya atılması, köle olarak satılması, Mısır'da hapsedilmesi, Züleyha'nın mekiri, hakimın lütfunu kazanarak yükselişi klasik Azerbaycan

edebiyatında kin, nefret, haset, aynı zamanda tahammül ve sabrın sembolü olarak kabul edilmiştir.

Katran Tebrizi (1012-1091), Gence'de Şeddadiler sülalesinden Ebu'l-Muzaffer Fazlun'a (1066-1089) yazdığı bir methiyede Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması, köle gibi satılması, Mısır zindanında yaşadığı ıztıraplar, iktidara yükselişi, Yakup'un oğlunun acısı yüzünden kör olması ve Züleyha'nın karşılıksız aşkını mukayeseli şekilde anlatmıştır:

Yusuf'un kardeşleri onu baş aşağı kuyuya atmadılar mı?!

Tüccar onu alıp Mısır'da köle olarak satmadı mı?!

Mısır zindanında çok kimseler vardı,

Allah lütfunu yalnız ona ihsan etti,

Mısır topraklarını ve Şam mülkünü Sana'ya kadar ona bağışladı.

Yakup gibi, Yusuf'un kederine ağlamaktan kör olduk,

Züleyha gibi yaşlandık buna hakkımız vardı

(Qətran Təbrizi, 1967: 31).

Katran Tebrizi, Şeddadiler sülalesinden Abu'l-Halil Caferi'ye yazdığı methiyesinde, övdüğü şahısı iyi ahlakı, basiretiyle Yusuf'a benzetir ve zalimlerin hilelerini onun kuyuya atılması ile mukayese eder:

Ey hasiyet, yaradılış ve saltanatda kuyuya düşen Yusuf gibi olan,

Alemin sırrın bildiğin için bu kadar direm bağışlayırsan

(Qətran Təbrizi, 1967: 241).

Haksızlıklara uğrayan ve Bağdat zindanına kapatılan ünlü düşünür Aynalkudat Miyaneci (1099-1131), kendi durumunu, kiskançların entrikalarını Yusuf'un başına gelenlerle kıyaslamıştır. Burada o Hz. Yakup'un oğlu Yusuf ile ilgili hikâyeyi hatırlatır. "Kiskançlığın Yusuf'un kardeşlerini onu öldürmeye teşvik ettiği sır değildir. Çünkü onu babalarına kendilerinden daha ilgili buldular. Babaları Yakup'u (aleyhisselam) bununla yanlış yaptığını düşündüler" (el-Miyaneci, 1962: 8). Düşünür, kendi durumunu tahlil ettiğinde kendisine yöneltilen saldırıları doğal karşılar. Yakup Peygamber'in oğullarının Yusuf'u kuyuya atıp köle olarak satmalarına kiskançlık ve kurnazlık neden olduysa, çevresindekilerin de düşünöre karşı önyargılı ithamlarda bulunmaları doğaldır.

Nizami Gencevi, insan doğasında var olan haset duygusundan ve sonuçlarından bahsederken, bunu Yusuf'un kuyuya atılmasına, Yahudilerin İsa'ya saldırmasına, Muhammed Peygamber'e Ebu Leheb'in davranışları ile kıyaslamıştır:

Ay ile yarışan Yusuf,

Kardeşlerinin kiskançlığından kurtulamadı.

Nefesiyle mucizeler yaratan İsa,

Her bir yahudinin cefasını çekirdi.
Muhammed ki arapların başçısı idi
O da Ebu Leheb'in dikeninden tenge gelmiştir
("Leyli və Məcnun", 1981: 50)

Nizami Gencevi, zorluklarla karşılaşanlara tahammül etmek için Yusuf'un kuyuya atıldığı halde Allah inancını kaybetmemesini örnek almalarını tavsiye ediyor. Tüm zorlukların mutlu bir şekilde sona ereceğine, adaletin zafer kazanacağına inanıyor:

Eğer kendini bir kuyuda bulsan,
Yusuf'un mutluluk hikâyesini önüne koy
("Xosrov və Şirin", 1981: 321)

Diğer mısralarından:

Ay yüzünün köşesinden nikapını kaldırsa,
Kuyudan yüz Yusuf'un nalesi yükselir
("Xosrov və Şirin", 1981: 217)

Nizami Gencevi, ruhunun saflığını ve iyi niyetini Yusuf'un karakterine, acı çeken vücudunu Yusuf'un ölümüne babası Yakup'u inandırmak için hayvan kanına bulanmış gömleğe benzetir:

Kendi büyümü kırık kırık edip,
Her bir beytine bir nişan bağladım.
O sebebe ki her kes beni görmek isterse,
Canımın asılını bu kabukda görsün.
Ben örtülü bir can olmama rağmen, bedenim budur,
Eğer Yusuf olsam gömleğim budur
("Xosrov və Şirin", 1981: 344)

Nizami Gencevi, babası karşısında Hüsrev'in özür dilemesini Yakup'a kardeşlerinin Yusuf'un kurt tarafından paramparça edildiğini söylemesiyle karşılaştırır:

Dedi ki şahım, bundan artık bana eziyet etme,
Büyüklük edip küçüklerin günahlarını bağışla.
Yusuf'un kanını kurtun üzerine atırlar,
Günahım büyük olsa da ben kendim çok küçüğüm
("Xosrov və Şirin", 1981: 58)

Orta Çağ'ın bir diğer önde gelen şairi Hakani Şirvani (1126-1199), kendisine yapılan haksızlıkları ve çevresindekilerin saldırılarını Yusuf'un kardeşlerinin ihanetiyle karşılaştırır:

Yusuf, kardeşlerinden çekdi bin azap,
Ben ondan daha çok çekdim ıztırap.
Gönül dert elinden düştü telaşa,
Benzerem bir köşeye atılmış taşa (Xaqani, 2004: 93).

Şair, durumunu daha zor buluyor. İlgisizlikten dolayı kendini "köşeye atılmış taş" gibi kıymetlendirir.

Evhedi Maragai (1274-1338) insanların sahte cömertliğinden bahsederken, Yusuf'un kardeşinin namertliğini ve onlar tarafından kuyuya atılmasını hatırlatır:

Rind ile dilberler şıklar Rind'le buluşar bele,
Zindana düşerler kurt Yusuf ile.
... Sofrada ekmek var, tencerede yemek!
Ama erkeklikten uzaktır yürek! (Əvhədi, 2004: 127)

Büyük İmadeddin Nesimi (1369-1417) de şiirinde hain kardeşlerinin Yusuf'a karşı kötü niyetlerinden bahseder. Burada kardeşlerin, babalarının Yusuf'a olan sevgisini kıskanarak onu tüccarlara köle olarak ucuza sattıkları ve mekiri anlatılır:

Gel ey tüccar, uş Yusuf'u satın al
Ki kanında kıymetsiz olur cevher (Nəsimi, 1973: 239)

4. Tüccarların Yusuf'u Mısır'a götürmesi

Dinî hikâyelerde tüccarların Yusuf'u yanlarında Mısır'a götürdüğü anlatılır. Tevrat'ta bu durumla ilgili şunlar kayıtlıdır: "İsmaililer Yusuf'u Mısır'a götürmüştü. Firavunun görevlisi, muhafız birliği komutanı Mısırlı Potifar onu İsmaililer'den satın almıştı. Rab Yusuf'la birlikteydi ve onu başarılı kılıyordu. Yusuf Mısırlı efendisinin evinde kalıyordu. Efendisi Rab'bin Yusuf'la birlikte olduğunu, yaptığı her işte onu başarılı kıldığını gördü. Yusuf'tan hoşnut kalarak onu özel hizmetine aldı. Evinin ve sahip olduğu her şeyin sorumluluğunu ona verdi" (Yaradılış kitabı, 39/1-4).

Kur'an-ı Kerim'de Yusuf'un onu satın alan şahsın saygısını kazanması şöyle anlatılıyor: "Onu satın alan Mısırlı kişi, hanımına dedi ki: "Ona iyi bak. Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz." İşte böylece biz Yusuf'u o yere (Mısır'a) yerleştirdik ve ona (rüyadaki) olayların yorumunu öğretelim diye böyle yaptık. Allah, işinde galiptir, fakat insanların çoğu bunu bilmezler" (Kur'an-ı Kerim, 12/ 21).

Yusuf, zekası ve aklı ile Mısır'da sahibinin itibarını kazanır, onun evinde yaşar. Dış görünüşü ve güzelliği ile öne çıkan bu gence sahibinin karısı âşık olur. Ahlaklı

ve dindar bir adam olan Yusuf, kadının aşkına karşılık vermez. Bunun üzerine kadın, Yusuf'a iftira atarak onu hapsedtirmek ister.

Tevrat'ta karısının suçlamalarına inanan sahibi Yusuf'a sinirlenip onu hapsedtirdiği anlatılır: "Yusuf'u yakalayıp zindana, kralın tutsaklarının bağlı olduğu yere attı. Ama Yusuf zindandayken Rab onunla birlikteydi. Ona iyilik etti. Zindancıbaşı Yusuf'tan hoşnut kaldı. Bütün tutsakların yönetimini ona verdi. Zindanda olup biten her şeyden Yusuf sorumluydu" (Yaradılış kitabı, 39/20-22).

Kur'an-ı Kerim'de Yusuf'un hikâyesinin bu kısmı biraz farklı gösterilir. Gerçekler ortaya çıkarken hükümdar olayın duyurulmaması emrini verir: "Ey Yusuf! Sen bundan sakın kimseye bahsetme. (Ey Kadın,) sen de günahının başışlanmasını dile. Çünkü sen günah işleyenlerdensin" (Kur'an-ı Kerim, 12/29).

Yusuf, klasik edebiyatta insan güzelliğinin simgesi olarak gösterilir. Nizami Gencevi'de "Doğu'nun Yusuf yüzlüsü", "Bir Yusuf yüzlünü sevirmiş", "Sanki Mısır'ın Yusuf'u idi", İmadeddin Nesimi'de "Ey Yusuf yüzlü, benden piri-Kenan ayrılır", "Hüsn içinde Yusufi-Kenan'a tahsin etmezem", "Yusufi-Mısri canü dil, yani ki Fazli-zülcemal", "Bey Yusufi-Kanani, didarine müştagam" ve bu gibi kelimeler insan güzelliğini anlatırken kullanılır.

Katran Tebrizi, Abu'l-Muzaffer Fazlun'a methederken onun dış görünüşünü Yusuf'un güzelliğiyle karşılaştırır:

Şahenşah Abu'l-Muzaffer Yusuf yüzlü, Yusuf hasiyetlidir,
Güzel görünüşlü, güzel sözlüdür, zahiri de, batini de güzeldir
(Qətran Təbrizi, 1967: 31).

Katran Tabrizi, Mir Abu'l-Hica Menuçehr'e yaptığı övgüde şöyle diyor:

Yusuf'un hüsnü onda var, Yusuf gibi de yardım edilir,
Tam bu yüzden de her bir kör adam onu görcek gözüne ışık gelir
(Qətran Təbrizi, 1967: 83).

Katran Tabrizi, methiyelerinin birinde şunları söylemiştir:

Ey sureti Yusuf'un cemalinden daha güzel olan,
Ey hasleti Selman¹ hasletinden daha iyi olan
(Qətran Təbrizi, 1967: 244).

Nizami Gencevi, Yusuf'un suretinin güzelliğini ve kaderin onu Mısır diyarına götürdüğünü belirtir:

Gecenin seyyaresi kuyu başında,
Ay gibi bir Yusuf cemallını aldıkda,
Göz satanlar [göz çarpanlar, yıldızlar] toplantısından

¹ Muhammed Peygamber'in sahabelerinden biri

Feleğin Mısırı Nil nehri gibi taşıdı ("Leyli və Məcnun", 1981: 123)

Nizami Gencevi başka bir şiirinde, Yusuf'un yüzünü bir güzellik simgesi olarak tanımlar:

Kuyuya atılan Yusuf kuyunun dibinde parıldaması gibi
O felekte yürüyenlerin ötesinde
Benatül-neş pergari neş gezdirir
Mecnun gösteriye dalarak,
Felekle hokkabazlık yapırdı ("Leyli və Məcnun", 1981: 164)

Nizami Gencevi "Yedi Güzel" eserinden şöyle yazmaktadır:

Mısır'da Mahan adında bir kişi vardı.
Sureti tam Aydan daha güzeldi.
Güzellikte o mısırlıların Yusufuydu,
Bin yağmalı onun hindlisiydi ("Yeddi gözəl", 1983: 197).

Hakan Şirvani'nin eserlerinde de Züleyha'nın Yusuf'un güzelliğine hayranlığı anlatılır:

O Züleyha gibi bir hanım iken,
Sonra Yusuf gibi köle oldu birden.
Hüsnde olmuşdu bir Rum güzeli,
Onu beslemiştir meleğin eli (Xaqani, 2004: 84)

İmadeddin Nesimi'nin yaratıcılığında da Yusuf'un yüzünün güzelliğine işaret eden mısralar vardır:

Yusuf'um, Mısır'ım, Azizim, devletim, başım tacı.
Şekkerü gendü nebatım, türkü tatarım benim
(Nəsimi, 1973: 148)

Bir başka beyitde şair, Yusuf'un güzelliğine âşık olanları kandil etrafında dönen bir pervaneye benzetir:

Yanağın şemine hüsni Yusuf'un pervanesidir,
Çok gönüller yağmalandı sen yüzü mehpareden
(Nəsimi, 1973: 154)

İnsanın iç güzelliği görünüşüne, karakterine ve konuşmasına da yansır. Şair bu hususları benzetmelerle anlatır:

Doldu gönlüm Kebe'sini nuri-sefa ile yakın,
Hüsni Yusuf, hulki Ahmed, nutku İsadır gelen
(Nəsimi, 1973: 167)

İmadeddin Nesimi başka bir beyitte yanaktaki çukuru Yusuf'un atıldığı kuyuya benzetmektedir:

Piri-Kanan'ın azizi, Misri-hüsnün Yusuf'u,
Yüzüne bakın, zenehdanındaki çahı görün!
(Nesimi, 1973: 179)

Başka bir beyitte anlatılır:

Hayalıklar hayal eyler ki hüsnün Yusuf'a benzer,
Azizim, yeydürür, billah, bu el yanlış hayal eyler
(Nesimi, 1973: 214)

İmadeddin Nesimi şiirinde Züleyhana'nın Yusuf'a olan karşılıksız âşkı da anlatmıştır:

Züleyha tek bugün dertte giriftar,
Hazaran Yusuf'u Kenan'ı gördüm (Nesimi, 1973: 140)

Hikâyeye göre Züleyha'nın Yusuf'a âşık olduğu söylentisi şehirdeki kadınlar arasında yayılır. Züleyha onunla ilgili bu dedikoduda kendini haklı çıkarmak için Yusuf'u kadınlarla yüzleştirmek kararını alır. "Şehirde birtakım kadınlar, "Aziz'in karısı, (hizmetçisi olan) delikanlısından murat almak istemiş. Ona olan aşkı yüreğine işlemiş. Şüphesiz biz onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz" dediler. Kadın, bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları çağırdı. (Ziyafet düzenleyip) onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı. Her birine birer de bıçak verdi ve Yusuf'a, "Çık karşılarına" dedi. Kadınlar Yusuf'u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler. "Haşa! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir" dediler" (Kur'an-ı Kerim, 12/30-31).

Katran Tebrizi'nin rübailerinden birinde, Yusuf'un güzelliği karşısında kendilerini kaybederek ellerini kesen Mısırlı kadınlardan söz edilir:

Bir yusufyüzlü için yüreğim nale etmektedir,
O benim yüreğimi Mısırlı kadınların eli gibi yaptı.
Başlangıçta, bir öpüşle yüreğimi sevindirdi,
Bugün ise yüreğim gam okuna hedef etdi
(Qətran Təbrizi, 1967: 430).

Hakani Şirvani'nin yaratıcılığında da Yusuf'un güzelliğinden kadınların kendilerini kaybedip ellerini kestiklerine dikkat çekilir:

O kalem hüsnüde Yusuf'a benzer,
Görse göy gelini elini keser (Xaqani, 2004: 122).

Nizami Gencevi de kadınların şaşkınlıktan ellerini kesmelerinden bahseder:

Əli narençli bir Yusuf geldi,

Aydın turunğunu Züleyha gibi kıldı

("Xosrov və Şirin", 1981: 157)

Nizami Gencevi, Yusuf'un güzelliği karşısında kendilerini kaybedip bıçakla ellerini kesen Mısırlı kadınlara işaret ediyor:

Yusuf gibi bu narençden yüz çevirmesen,

Züleyha'nın [eli] ile sen narenç gibi yaralanarsın

("Xosrov və Şirin", 1981: 202)

İmadeddin Nesimi Mısırlı kadınların Yusuf'u meleğe benzettiklerine dikkat çeker:

Şen değil kim, yüzünü görmemiş anlar ki seni

Huriye benzedüben Yusuf'u-Kanaan dediler

(Nesimi, 1973: 262)

5. Yusuf'un yeniden hapsedilmesi

Kadınların cehaletinden ve şerrinden korunmak isteyen Yusuf, Allah'tan kendisini zindana atmasını ister. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: "Yusuf, "Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni davet ettiği şeyden daha sevimlidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum" dedi. Rabbi, onun duasını kabul etti ve kadınların tuzaklarını ondan uzaklaştırdı. Şüphesiz ki O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Sonra onlar, Yusuf'un suçsuzluğunu ortaya koyan delilleri gördükten sonra yine de mutlaka onu bir süre zindana atmayı uygun buldular (Kur'an-ı Kerim, 12: 33-35). Tanrı onun dileğini yerine getirir ve zindana saldırır.

Katran Tebrizi kıtalarından birinde yaşanan bu olayı hatırlatıyor ve şöyle diyor:

Güzel sesim yüzünden hep bülbül gibi inlemeliyim.

Hüsn-cemalime göre Yusuf gibi hep zindandayım

(Qətran Təbrizi, 1967: 407).

Katran Tebrizi'in Ravvadiler sülalesinden Ebu Mansur Vahsudan'ı methettiği kasidesinde anlatılır:

O çenesinin kuyusu² ve zülfü beni hayran etmiştir,

Bu Yusuf'tur, ya züfleri? Bu zenehdandır, ya da zindan?!

(Qətran Təbrizi, 1967: 269).

Hakani Şirvani kendi durumunu Yusuf'un tutuklanması ile kıyaslıyor:

Odur yüreğinde hasret yer almış,

Yusuf tek karanlık zindanda kalmış.

² Zenehtan - çenede, yahut yanakta çukur

Hasret yaşlarıyla dolan o gözler,

Su ile dolu bir çömleğe benzer (Xaqani, 2004: 63).

Hakani Şirvani, Yusuf aleyhindeki söylentiler hakkında şunları yazmıştır:

Birçok hakkı çiğneyen Yusuf'a da dedi hedyan,

Muhammed'in sözlerini yalan saydı niçe nadan

(Xaqani, 2004: 109).

Hakani Şirvani, Yusuf'un zor duruma karşı sabırlı olmasına dikkat çekerek şunları yazmıştır:

Düz konuşan Yusuf'un tatlı dili sustuğunda,

Onun halefi Musa erken doğdu (Xaqani, 2004: 114).

Tevrat'ta ve Kur'an-ı Kerim'de hapse atılan Yusuf'un burada şahı zehirlemekle suçlanan saki ve aşçıyla karşılaşması, onların gördükleri rüyayı yorumlaması, sakiye zindandan ayrılırken "beni ağaya hatırlat" demesine rağmen çıktıktan sonra Yusuf'un sözlerini unutmaması, bu nedenle Yusuf'un bir süre hapiste kalması hikâyesi anlatılmıştır. Bir gün padişahın gördüğü rüyayı kimsenin yorumlayamaması, bir anda şarap dağıtıcısının Yusuf'u hatırlaması, hapishaneye giderek bu rüyayı Yusuf'a tabir etmesi, Yusuf bu rüyanın memlekette yedi senelik bolluk ve yedi senelik kıtlığa işaret ettiğini söylemesi ve bunu duyan hükümdarın onu huzuruna çağırması Yusuf'un haptiden kurtuluşuna neden olur. Tevrat'ta bu husus şöyle anlatılmıştır: "Bu öneri firavunla görevlilerine iyi göründü. Firavun görevlilerine, "Bu adam gibi Tanrı Ruhu'na sahip birini bulabilir miyiz?" diye sordu. Sonra Yusuf'a, "Madem Tanrı bütün bunları sana açıkladı, senden daha akıllısı, bilgisi yoktur" dedi, "Sarayımın yönetimini sana vereceğim. Bütün halkım buyruklarına uyacak. Tahttan başka senden üstünlüğüm olmayacak. Seni bütün Mısır'a yönetici atıyorum". Sonra mührünü parmağından çıkarıp Yusuf'un parmağına taktı. Ona ince ketenden giysi giydirdi. Boynuna altın zincir taktı. Onu kendi yardımcısının arabasına bindirdi. Yusuf'un önünde, "Yol açın!" diye bağırıldılar. Böylece firavun ona bütün Mısır'ın yönetimini verdi (Yaradılış kitabı, 41/37-43).

Yusuf'un hikâyesi, Kuran-ı Kerim'de Tevrat'tan biraz farklı anlatılmıştır. Burada Züleyha'nın hilesi onun tarafından açıkça kabul edilmektedir: "Kral, "Onu bana getirin" dedi. Elçi, Yusuf'a gelince (Yusuf) dedi ki: "Efendine dön de, ellerini kesen o kadınların derdi ne idi, diye sor. Şüphesiz Rabbim onların hilesini hakkıyla bilendir". Kral, kadınlara, "Yusuf'tan murad almak istediğiniz zaman derdiniz ne idi?" dedi. Kadınlar, "Haşa! Allah için, biz onun bir kötülüğünü bilmiyoruz" dediler. Aziz'in karısı ise, "Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ondan ben murad almak istedim. Şüphesiz Yusuf doğru söyleyenlerdendir" dedi (Kur'an-ı Kerim, 12/50-51).

Kur'an-ı Kerim'de Yusuf'un zekâsını ve Allah'ın seçkin kullarından biri olduğunu gören hükümdarın kararı hakkında şöyle bildirilir: "Kral, "Onu bana getirin, onu

özel olarak yanıma alayım”, dedi. Onunla konuşunca dedi ki: “Şüphesiz bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir bir kişisin”. Yusuf, “Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim” dedi. Böylece Yusuf’a, dilediği yerde oturmak üzere ülkede imkan ve iktidar verdik. Biz rahmetimizi istediğimize veririz ve iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanların mükafatını zayi etmeyiz” (Kur’an-ı Kerim, 12/54-56). Yusuf’un hükümdarın lütfunu kazanarak ülkeyi yönetmesi ile ilgili fikirlere klasik Azerbaycan edebiyatında rastlanır.

Katran Tebrizi, Ravvadiler sülalesinden Abu Nasr Mamlan’a yazdığı medhinde Yusuf’un kuyuya atılmasından, tüccarlara köle olarak satılmasından, Mısır’a götürülmesinden ve yaşadığı zorluklardan sonra tahta çıkmasından bahseder:

Ne kadar ki Yusuf’un güzelliği ve övgüsü konuşulur,
Ne kadar ki Garun’un sözleri ve övgüleri dillerde gezer.
Dostların Yusuf gibi kuyudan tahta çıksınlar!
Düşmanların Garun gibi tahttan kuyuya düşsünler!
(Qətran Təbrizi, 1967: 138).

Katran Tebrizi, methiyelerinin birinde, övdüğü şahsın yaşadığı sıkıntılardan kurtularak Yusuf gibi esaretten hâkimliğe yükselmesini diliyor:

Ey Yakup’un Yusuf’undan daha güzel olan!
Ne olardı senin kaderin de onunki gibi olsaydı!
O (Yusuf) esaretten Şam mülküne yetişdi,
Sen de bu tuzağa düşmek yerine Rum mülküne ulaşasan
(Qətran Təbrizi, 1967: 199).

Katran Tebrizi, Ebu Mansur’a yazdığı methiyede onun kudretini anlatırken güzel bir teşbih kullanmıştır:

Halaskarlarını Yusuf gibi tahta çıkarırsın,
Hainlerini Garun gibi kuyuya atarsın
(Qətran Təbrizi, 1967: 130).

Katran Tebrizi’nin Mir Abu’l-Hica Manuçehr’e övgüsünden onu cömertlikte Yusuf’a benzetir:

Dostlarına Yusuf gibi Mısır mülkü bağışlar,
Düşmanlarını Firavun gibi timsahın ağzına atar
(Qətran Təbrizi, 1967: 180).

Katran Tebrizi’nin Ebu Halil’e methiyesinde Yusuf’un hapsedilmesinden ve ardından iktidara gelmesinden bahseder:

Daha önce Yusuf da Mısır’da benzer bir hapishanedeydi,

Sonunda ona Mısır ve Şam mülkü nasip oldu

(Qətran Təbrizi, 1967: 203).

Katran Tabrizi, methlerinin birinde övdüğü şahısın hayatın kargaşasıyla yüzleştiğini, hem zorluklarla hem de döngünün zirvesiyle karşılaştığını vurgulamıştır:

Yusuf yüzlüsün ve kuyudan çıkan Yusuf gibisin,
Çünkü hem kuyuyu gördün hem de saltanata ulaştın
(Qətran Təbrizi, 1967: 306).

Kartan Tebrizi, Şah Ebu Mansur Mamlan'a methiyesinde onun adaletini Yusuf'un adaletiyle kıyaslamıştır:

Kadim insanlar güzellik ve adalet konularında
Hepsi Yusuf'tan ve Anuşiravan'dan bahsettiler.
Öyle ki o güzel ortaya çıktı Yusuf'un adı kayboldu,
Öyle ki bu şah ortaya çıktı Anuşirava'nın adı unutuldu.
Şah Ebu Mansur Mamlan'ın adalet ve insafının bolluğu
Eski padişahların adını dünya sayfasından kaldırdı
(Qətran Təbrizi, 1967: 284).

Sayfa | 390

Katran Tebrizi, Şah Abu'l-Halil Caferi'ye methinde Yusuf'u "kuyu peygamberi" adlandırarak şahı onun gibi bilgili ve adaletli kabul etmiştir:

Kuyu peygamberi gibi güzel ve bilgilisin
Ülkenin yüksek tahtında da kuyu peygamberi gibi ol
(Qətran Təbrizi, 1967: 355).

Nesimi yaratıcılığında Yusuf'un Mısır'da tahta çıkışına işaret edilir:

Gah çıkmışam İsa gibi çark üstüne oturmuşam,
Gah varmışam Yusuf gibi Mısır'da sultan olmuşam
(Nəsimi, 1973: 135)

Tevrat ve Kuran-ı Kerim'de Yusuf'un yorumladığı hükümdarın rüyasının gerçekleştiği belirtilir. Yedi yıllık bolluğun ardından dünyada yiyecek kıtlığı yaşanır. Yakup Mısır'da tahıl olduğunu duyarak oğullarını oraya gönderir. Yusuf kardeşlerini görerek tanır. Yusuf, tahılı kardeşlerine Mısır'a sonraki geldiklerinde kardeşleri Benyamin'i yanlarında getirmeleri şartıyla verir. Ancak kardeşler, babaları Yakup'un bunu kabul etmeyeceğini söylerler. Kenan toprağında tahıl tekrar tükenince, babaları Benyamin'in onlarla birlikte Mısır'a gitmesine izin verir. Yusuf, kimliğini açıklamadan kardeşleri hakkında harekete geçer. Kardeşi Benyamin'in tahıl dolu çuvalına altın bir kase saklar. Yolda kardeşlere hükümdarın altın camının kaybolduğu ve bavullarında aranacağı söylenilir.

Kardeşler, bunu inkar ederler, kase kimde çıkarsa onun köle olmasını kabul edeceklerini söylerler. Yusuf bu duruma çok sevinir. Kase Benyamin'in çuvalından çıkınca kardeşleri, yaşlı babalarının Benyamin'i görmezse öleceğini ve onun yerine kardeşlerden birinin köle yapılmasını isterler. Yusuf bu teklifi kabul etmez, kardeşler hayal kırıklığına uğrayarak geri dönerler (Bəlaği, 1992: 80-81).

Kur'an-ı Kerim'de Yakup'un tekrar evlat acısı çekmesi ve gözünün nurunu kaybetmesi şöyle anlatılır: "Onlardan yüz çevirdi ve, "Vah! Yusuf'a vah!" dedi ve üzüntüden iki gözüne ak düştü. O artık acısını içinde saklıyordu" (Kur'an-ı Kerim, 12/84).

Kardeşler yeniden Mısır'a döndüklerinde, Yusuf kuyuya atılma hikâyesini hatırlatarak kendini tanıtır. "Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun ki, gözleri açılsın ve bütün ailenizi bana getirin" dedi. Kervan (Mısır'dan) ayrılınca babaları, "Bana bunak demezseniz, şüphesiz ben Yusuf'un kokusunu alıyorum" dedi. Onlar da, "Allah'a yemin ederiz ki sen hala eski şaşkınlığındasın" dediler. Müjdeci gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca gözleri açılıverdi. Yakub, "Ben size, Allah tarafından, sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim demedim mi?" dedi" (Kur'an-ı Kerim, 12/93-96).

Yakup'un evladının acısından gözlerinin nurunu kaybetmesi klasik Azerbaycan edebiyatında da geçmektedir.

Katran Tebrizi, Abu Mansur Vahsudan'a methinde evlat acısını yaşayan ve bu kederden ağlayarak gözleri kör olan Yakup'u şöyle anıyor:

Kayıp Yusuf'u görme arzusu ile Yakup'un
Ağlamaktan gözleri kör olmuştur
(Qətran Təbrizi, 1967: 149).

Katran Tebrizi, kıtalardan birinde Yusuf'un esrarengiz bir şekilde kayboluşunu ve yaşlı bir babanın acısını anlatır:

Ey hüsünde Yusuf gibi olan seni bırakalı,
Ben de Yakup gibi dertlere ve elemlere mübtelayım.
Bu âşık kendi canı ile senin hırıdarın olsa da,
Sen Yusuf gibi ondan kaçarsın (Qətran Təbrizi, 1967: 413).

Nizami Gencevi'de "Yusuf'undan ayrı düşmüş Yakup" tabiri kullanılmaktadır. Nizami Gencevi, Hüsrev'in babasının yaşlanmasını, yönetimdeki zayıflığını, Yakup'un Yusuf'un kederinden kör olmasıyla mukayese etmiştir:

Onun adaletinde doğruluk Yusuf gibi kaybolduğu için
Zamane, Yakup'un dağını göğsüne sıkıdı.
Dünyayı gören gözlerini dünya sana verdi,
Mızrak yerine eline asa verdi.
Dünyanın padişahı dünyaya göz yumduğuna göre

Sen gerek intikam için kemer bağlamalısın

("Xosrov və Şirin", 1981: 107).

Nizami Gencevi, evlat acısının ağırlığını, Yakup'un gözlerinin nurunu yitirmesini, sırtının bükülmesini ifade eder. Bu durumu Hüsrev'in uzaktan babasından aldığı haberle kıyaslar:

Bir de böyle söylenti yaydı ki,

Hürmüz'ün gözlerine Hüsrev bir ok çekti.

Daha bilmiyordu ki Yusuf uzaklaştıkça,

Hicran Yakup'un gözünden nuru alır

("Xosrov və Şirin", 1981: 111)

Nesimi'de Yusuf'un acısını çeken Yakup'dan bahsedilir:

Susadım veslini görmekliye, ey cani-cahan,

Şöyle kim Yusuf için Yakup'i-Kenan susadı

(Nesimi, 1973: 109)

SONUÇ

Renkli temaları ile öne çıkan klasik Azərbaycan edebiyatında Yakup Peygamber'in oğlu Yusuf'un hikâyesini özünde içeren çok örnek vardır. Makalede Yusuf'un hikâyesi Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'den örneklerle anlatılmaktadır. Aynı zamanda dinî kitaplara yansımış Yusuf'un hayatı Katran Tebrizi'nin, Aynalkudat Miyaneci'nin, Nizami Gencevi'nin, Hakani Şirvani'nin, Avhadi Maragai'nin ve İmadeddin Nesimi'nin eserlerinden örneklerle karşılaştırmalı olarak verilmektedir. Bu karşılaştırmalarda kim olursa olsun insan doğasının olumlu ve olumsuz yönleri anlatılır. Burada insanlara hasedin, yalanın, mekrin hangi belalara yol açtığı, sevdiklerinden ayrı kalmanın ızdırabı anlatılır. Onlarda iman, ahlak, adalete olan inancı kaybetmemek, kötü günlerin mutlu sonla biteceği bir düşünce oluşturulur. Bu nedenle şairler bir insanı överken ve onun faziletlerini gösterirken Yusuf'un hayat hikâyesini örnek olarak anlatmışlar. Yusuf, edebiyatımızda hoşgörü, adalet, ahlak ve güzellik sembolü olarak kullanılmaktadır. Yusuf'un hikâyesinin kutsal kitaplarla paralel şiir örnekler ile karşılaştırılması anlatılanları daha etkili ve ilgi çekici yapar.

KAYNAKÇA

Bəlaği, Sədrəddin. (1992). *Quran qissələri*. (Çev.). M.Nağısoylu. Bakı: Azərbaycan bədii tərcümə və ədəbi əlaqələr mərkəzi.

Əvhədi, Marağalı. (2004). *Cəmi-cəm*. (Çev.). Q.Beqdeli & X.Yusifli. Bakı: Lider nəşriyyatı

Xaqani, Şirvani. (2004). *Seçilmiş əsərləri*. (Tərtib edən M.Sultanov). Bakı: Lider nəşriyyatı

Qətran, Təbrizi. (1967). *Divan*. (Çev.). Q. Beqdeli. Bakı: Elm nəşriyyatı

Kur'an-ı Kerim Meali. (2011). (Haz.). H. Altuntaş & M. Şahin, 12. bs., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Mirzəyev, A. (2020). "Yusif və Züleyxa" mövzusu. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi III c., Bakı: Elm nəşriyyatı.

El-Miyaneci. (1962). *Risale Şekva'l-Garib*. Tehran: Metbaatu camiati Tehran

Nizami, Gəncəvi. (1981). Xosrov və Şirin. (Çev. H.Məmmədşadə). Bakı: Elm nəşriyyatı

Nizami, Gəncəvi. (1981). *Leyli və Məcnun*. (Çev. M.Əlizadə). Bakı: Elm nəşriyyatı

Nizami, Gəncəvi. (1983). *Yeddi gözəl*. (Çev. R.Əliyev). Bakı: Elm nəşriyyatı

Nəsimi (1973). *Seçilmiş əsərləri*. (Haz. H.Araslı). Bakı: Azərnəşr

Tevrat. <https://www.dunyadinleri.com/tevrat/> Erişim Tarihi: 07.04.2023

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Edebiyat, insanın toplum içinde oluşumunda ve gelişmesinde büyük bir role sahiptir. Edebi eserlerde kullanılan kıyaslama ve teşbih onun etkisini artırır. Orta Çağ'da şairler ve yazarlar eserlerinde kutsal kitaplara sıklıkla atıfta bulunmuşlardır. Burada yaşanan olaylar, eser kahramanının kişisel nitelikleri, Peygamberler'in ve evliyaların hayatları ile kıyaslanmıştır. Böyle kıyaslamalardan biri Yakup Peygamber'in oğlu Yusuf'un hikâyesidir. Klasik Azərbaycan edebiyatında Yusuf Peygamber'in hayatını anlatan eserler yazılmıştır. Aynı zamanda bu konu literatürde en çok kullanılan teşbihlerden biridir. Bu hikâyedeki olayların karşılaştırılması, insanların kıskançlıklarını, gaddarlıklarını ve nefretlerini göstermekle birlikte onların yeteneklerine, dış ve iç güzelliklerine, inançlarına, ahlaklarına ve adaletlerine göre seçildiklerini de göstermektedir. Sanatsal eserlerde toplumda yaşananlar, yüksek nitelikli insanların imgeleri canlandırılırken Yusuf Peygamber'in başına gelen hikâye ile karşılaştırılmaktadır. Orta Çağ Azərbaycan edebiyatında dinî hikâyelere müracaat olunmuş pek çok edebi örnek vardır. Makalede Yusuf'un hikâyesi klasik Azərbaycan edebiyatının önde gelen temsilcileri Katran Tebrizi'nin, Aynalkudat Miyaneci'nin, Nizami Gencevi'nin, Hakani Şirvani'nin, Evhedi Maragai'nin ve İmadeddin Nesimi'nin eserleri kutsal kitaplara karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu karşılaştırmada Yusuf Peygamber'in hayat hikâyesi örnek verilerek dinî ve edebî paralellik kurulur. Makale, hikâye ile ilgili bilgi verirken önce Tevrat'a ve Kur'an-ı Kerim'e atıfta bulunuyor. Yakup Peygamber'in ailesi ve oğulları hakkında bilgi veriliyor. Yusuf'un küçük yaşlardan itibaren yüksek vasıflarından dolayı seçilmesi, Yakup Peygamber'in onu diğer çocuklardan ayırması ve bu durumun kardeşler arasında kıskançlık yaratması zorluklarla dolu bir hikâyenin başlangıcıdır. Yusuf'un yüksek niteliği küçük yaşlardan itibaren hissedilmeye başlandı. Bir gece gördüğü garip bir rüya, gelecekte onun adil bir hükümdar olacağına işaret ediyordu. O rüyasını babasına ve kardeşlerine anlatınca kardeşlerinin ona olan kıskançlıkları daha da arttı. Kıskanç kardeşler, Yusuf'u diğer çocuklarından ayırdığı için babalarını cezalandırmaya karar verirler. Kardeşlerin kin ve haset duyguları sonucunda Yusuf önce kuyuya atılır, sonra Mısırlı tüccarlara köle olarak satılır, "Kurt Yusuf'u parçaladı" diyerek tekenin kanına bulanmış gömleği babaları Yakup'a gösterilir. Yusuf'un zorlukları bundan sonra başlar. Klasik Azərbaycan edebiyatında bu hadiseye işaret eden fikirler vardır. Şair ve yazarlar, eserlerinde haset ve kıskançlığın büyük trajedilere yol açtığını anlatırken kardeşlerinin Yusuf Peygamber'e yaptıklarından bahsetmişlerdir. Tüccarların Yusuf'u yanlarında Mısır'a götürüp köle olarak sattıkları Kutsal kitaplarda anlatılır. Zekası ve becerileriyle öne çıkan Yusuf, sahibinin saygısını kazanır ve evinde yaşar. Genç Yusuf zekası kadar güzelliğiyle de dikkatleri üzerine çekmiştir. Sahibinin karısı Yusuf'u görünce ona âşık oldu. Ancak duygularının karşılıksız kaldığını gören kadın, Yusuf'tan intikam almak ister ve onu ahlaksızlıkla suçlar. Gerçeği öğrenen Yusuf'un sahibi, ona konuyu gizli tutmasını emreder, ancak söylenti kısa sürede şehirde yayılır. Kadın, duygularını haklı çıkarmak için şehrin bazı kadınlarını bir ziyafette toplar, onlara meyve ve bıçak verir, Yusuf'u odaya davet eder. Kadınlar Yusuf'un güzelliğini görünce kendilerini kaybedip ellerini kestiler. İnsanların cehaletini gören Yusuf, kendisini kadınların şerrinden korumak için Allah'tan kendisini zindana atmasını ister. Klasik edebiyatta Yusuf imgesi, inancın, ahlakın ve güzelliğin simgesi olarak gösterilir. Şairler imanda, ahlakta ve güzellikte övdüğü insanı hep Yusuf'a benzetmişlerdir. Makalede, Katran Tebrizi, Nizami Gencevi, Hakani Şirvani İmadeddin Nesimi'nin eserlerindeki hikâye ile ilgili benzetmeler karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir. Kutsal kitaplarda Yusuf'un cezaevindeyken adaleti ve farklı

yetenekleriyle dikkat çektiği belirtilir. Bir gün kimsenin tabir etmediği beceremediği hükümdarın gördüğü garip bir rüya onun hayatını değiştirir. Eski mahkumlardan biri hükümdara Yusuf'un rüya tabiri yeteneği olduğunu bildirir ve hükümdar onun kendisine getirilmesini emreder. Yusuf, hakimın rüyasının yedi yıl bolluğa ve yedi yıl kıtlığa işaret ettiğini belirtir. Hükümdar onun becerisinden, zekasından ve adaletinden etkilenmiş ve sarayın idaresini ona emanet etmişti. Yusuf ülkeyi adaletle yönetir. Yedi yıl sonra, söylediği kıtlık başladığında ülke buna hazırdır. Makalede, hikâyeye yansıyan Yusuf'un rüya tabiri yeteneği ve hükümdarın itibarını kazanarak iktidara yükselişi, Katran Tebrizi, Hakani Şirvani ve İmadeddin Nesimi'nin eserleriyle karşılaştırılıyor. İnsanların zorlukların üstesinden gelmesi ve becerileri sayesinde yüksek mevki kazanılmasından söz edilirken Yusuf'un hikâyesi anlatılır. Yusuf'un ailesine kavuşması, yedi yıllık bir kıtlık döneminde gerçekleşir. Kutsal kitaplarda kardeşlerin tahıl almak için Mısır'a gittikleri, Yusuf'u tanımadıkları, Yusuf'un aynı baba ve anneden olan kardeşi Benyamin'i Mısır'a getirmesi, Yakup'un evlat acısından gözlerinin kör olması ve sonunda Yusuf'un kimliğini açıklanması anlatılır. Bu insanlar için tahammülün, sabrın ve adaletin tüm zorluklara nasıl galip geldiğini gösteren mükemmel bir hikayedir. Klasik Azerbaycan edebiyatında Katran Tebrizi'nin, Nizami Gencevi'nin ve İmadeddin Nesimi'nin şiirlerinde adil yönetimden, evlat acısından bahsederken bu konu hatırlatılır. Dini hikayeler, peygamberlerin ve evliyaların hayatları her zaman insanlara örnek olmuş ve edebiyatta mühim konudur.

EXTENDED ABSTRACT: Literature has a great role in the formation and development of human in society. The comparison and simile used in literary works increase its effect. In the Middle Ages, poets and writers often referred the holy books in their works. The events experienced here are compared with the personal qualities of the hero of the work, the lives of the prophets and saints. One such comparison is the story of Joseph, the son of the Prophet Jacob. The works about the life of Prophet Joseph were written in classical Azerbaijani literature. At the same time, this subject is one of the most frequently used comparisons in the literature. The comparison of the events in this story shows the envy, cruelty, and hatred of people, but also that they are chosen for their talents, external and internal goodness, faith, morality and fairness. In fictional literature, the images of high-value people are compared to the stories that happened to Prophet Yusuf. In the medieval Azerbaijani literature, there are many literary examples that refer to religious stories. In the article, the Joseph's story, the works of the prominent representatives of classical Azerbaijani literature, Qatran Tabrizi, Ayn al-Quzat Miyaneji, Nizami Ganjavi, Khaqani Shirvani, Awhadi Maraghai, Imadaddin Nasimi and the holy books, were examined in comparatively. In this comparison, religious and literary parallels are established by taking the life story of Prophet Joseph as an example. While giving information about the story, the article first refers to the Torah and the Qur'an. Information about Jacob's family and sons is given here. The fact that Joseph was chosen from a young age due to his preferences, that the Prophet Jacob separated him from other children and this caused jealousy among the brothers is the beginning of a story full of difficulties. Joseph's preference began to be felt from an early age. A strange dream he had one night indicated that he would be a just ruler in the future. When he told dream to his father and brothers, the jealousy of his siblings increases even more. The jealous brothers decide to punish their father for separating Joseph from their other children. As a result of the brothers' feelings of hatred and envy, Joseph was first thrown into the well, then sold as a slave to Egyptian merchants, and his shirt, which was covered in goat's blood, by saying, "The wolf tore Joseph apart" was shown to their father, Jacob. Joseph's difficulties begin after that. In the classical Azerbaijani literature there are notions pointing to this event. Poets and writers talked about what their brothers did to the prophet Joseph while describing how envy and jealousy cause great tragedies in their works. It is told in the holy books that the merchants took Joseph with them to Egypt and sold him as a slave. Standing out with his intelligence and skills, Joseph earns the respect of his owner and lives in his house. Young Joseph attracted attention with his beauty as well as his intelligence. When the owner's wife saw Joseph, she fell in love with him. However, seeing that her feelings are unrequited, the woman wants to take revenge on Joseph and accuses him of immorality. Having learned the

truth, Joseph's owner orders him to keep the matter secret, but the rumor soon spreads in the city. In order to justify her feelings, the woman gathers some of the women of the city at a party, gives them fruits and knives, and invites Joseph to the room. When the women saw Joseph's beauty, they lost themselves and cut their hands. Seeing people's ignorance, Joseph asks God to put him in prison in order to protect him from the evil of women. In classical literature, the image of Joseph is shown as a symbol of faith, morality and beauty. Poets have always compared the person whom they praise in faith, morality and beauty to Joseph. In the article, the parables in the works of Qatran Tabrizi, Nizami Ganjavi, Khaqani Shirvani and İmadeddin Nesimi are shown comparatively. In the holy books, it is stated that Joseph attracted attention with his justice and different abilities while in prison. One day, a strange dream of the ruler, whom no one can explain, changes his life. One of the former prisoners informs the ruler that Joseph has a talent for interpreting dreams, and the ruler orders him to be brought to him. Joseph states that the ruler's dream indicates seven years of abundance and seven years of famine. The ruler was impressed by his skill, intelligence, justice, and entrusted the administration of the palace to him. Joseph rules the country with justice. Seven years later, the country is ready when the famine he says begins. In the article, Joseph's ability to interpret dreams and the rise to power by gaining the reputation of the ruler reflected in the story, are compared with the works of Qatran Tabrizi, Khaqani Shirvani and İmadeddin Nesimi. The story of Joseph is told while talking about people's overcoming difficulties and gaining high positions through their skills. Joseph's reunion with his family takes place during a seven-year famine. In the holy books, it is told that the brothers went to Egypt to buy grain, they did not know Joseph, Joseph's brother Benjamin, who was from the same father and mother, brought him to Egypt, Jacob was blinded by his son, and finally Joseph's identity was revealed. For these people, it is an excellent story of how perseverance, patience and justice triumphed over all odds. In classical Azerbaijani literature, this issue is reminded when talking about fairness, justice and the longing for children in the poems of Qatran Tabrizi, Nizami Ganjavi and İmadeddin Nesimi. Religious stories, the lives of prophets and saints have always been an example to people and are important subjects in literature.